

تدوین استراتژی بهبود اقتصاد شهرهای مرزی با استفاده از مدل SWOT (نمونه موردی: قصر شیرین)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۰۷/۱۴ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۹/۰۹/۱۰

احسان مهدوی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران)

بیژن رحمانی* (دانشیار گروه جغرافیا، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران)

چکیده:

حفظ امنیت مرزها از اهمیت ویژه‌ای در همه‌ی کشورها برخوردار است. این امر در استان کرمانشاه با مرز طولانی با کشور عراق نقش پررنگ‌تری دارد. در این میان شهرستان قصرشیرین با بیش از ۱۸۰ کیلومتر مرز مشترک با عراق و دو بازارچه مرزی رسمی فعال پرویزخان و مرز رسمی خسروی و ارتباط با دو اقلیم کردستان عراق و دولت مرکزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مبادلات مرزی یکی از عوامل اصلی در رشد، توسعه و حیات اقتصادی شهرهای مرزی می‌باشد که می‌تواند اصلی‌ترین نقش را در پیشرفت و توسعه منطقه عهده‌دار باشد. در حال حاضر این شهرستان از پتانسیل‌های خود در رسیدن به این توسعه بهره نبرده است که لزوم بررسی همه جانبه و رفع موانع را دوچندان می‌کند. در این پژوهش از مدل SWOT برای ایجاد ماتریس و تحلیل، و برای امتیازهای به متغیرهای به کار رفته از دیدگاه‌های کارشناسان امر استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که ضعف‌ها بر قوت‌ها و تهدیدات بر فرصت‌ها برتری داشته و استراتژی باید بر این اساس چیده شود.

واژه‌های کلیدی: مرز، قصرشیرین، مبادلات مرزی، بازارچه مرزی.

مقدمه:

در مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه، سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین از طریق مبادلات تأمین می‌شود. این گونه مبادلات علی‌رغم رسمی و محلی بودن آن دارای نقش پراهمیتی در مبادلات میان کشورهای همسایه بوده و باعث بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی می‌شود. از این رو برنامه‌ای کردن چنین مبادلات و جریان‌هایی در نوع خود به توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیر ساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه را به همراه می‌آورد (کمالیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۱). از این نظر مفهوم مرز از یک ساخت فیزیکی به یک حوزه فرهنگی و از یک حصار به دروازه ارتباط بدل شده است. طبیعتاً در این شرایط انتظار این است که منطقه تماس مرزی، به فضایی کارکردی برای تبادلات و تعاملات اقتصادی و اجتماعی فرامرزی تبدیل شود و اثرات مثبت خود را در مناطق و شهرهای مجاور بر جای بگذارد. اثرات این تحول را باید در تغییرات فضایی و جغرافیایی در زمینه‌های حمل و نقل، رونق سکونت‌گاه‌های روستایی و شهری، ارتقای ارتباطات و تأسیسات عمومی، دایر شدن دفاتر ادارات و سازمانهای عمومی و خصوصی و دولتی و همچنین تغییر روند حرکتی جمعیتی شاهد باشیم. (نسیمی پور، ۱۳۹۹) با توجه موقعیت استراتژیک قصرشیرین و ارتباط مرزی با دولت مرکزی عراق و همچنین اقلیم کردستان عراق، شهر قصرشیرین می‌تواند با توجه به پتانسیل‌های فراوان خود به جایگاهی بهتر از شکوفایی اقتصادی رسیده به نحوی که این شکوفایی در اقتصاد شهر نمایان بوده و بر تمامی جنبه‌های ساختاری، فرهنگی، اجتماعی و... تأثیر بگذارد. در حال حاضر این شهرستان از پتانسیل‌های خود در رسیدن به این توسعه بهره نبرده است که لزوم بررسی همه جانبه و رفع موانع را دوجندان می‌کند.

هدف آرمانی از انجام این تحقیق شناخت راههایی برای استفاده و بهره‌مندی حداکثری شهر قصرشیرین از نقاط مثبت و فرصت‌های مرزی در جهت رشد و توسعه اقتصاد شهری است. همچنین شناخت نقاط ضعف و قوت و همچنین فرصت‌ها و تهدیدهایی که توسعه همه جانبه این شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

بررسی پیشینه پژوهش:

- قاسمیپور (۱۳۹۷)، در چکیده مقاله‌ای تحت عنوان بررسی و تحلیل شهر مرزی در راستای تبدیل شدن به منطقه آزاد این گونه بیان می‌کند که: اهمیت و نقش مرزها به عنوان محرک‌های توسعه‌ی منطقه‌ی انکار ناپذیر است. در نواحی مرزی، مرزها با توسعه‌ی منطقه‌ای

در نواحی پیرامونی خود ارتباط تنگاتنگی دارند. نقش مرزها متناسب با زمان تغییر می‌کند. حاصل این پژوهش نشان داد که بازارچه در خصوص افزایش اشتغال در این شهر بسیار مؤثر بوده، اما نه در راستای اقتصاد تولیدی بلکه در راستای اقتصاد مصرفی و افزایش واردات. توزیع کاربری‌ها در شهر عادلانه نبوده و امکانات به صورت یکسان توزیع نگردیده‌اند. علاوه بر این کمبود سطح خدمات روزانه، کاربری آموزشی و فرهنگی و گردشگری و پذیرایی نیز در این شهر مشهود می‌باشد.

- کیهان بیگی و همکاران (۱۳۹۶)، بیان می‌دارد بررسی موانع و مشکلات بازارچه‌های مرزی در توسعه منطقه‌ای و رونق اقتصادی بیان شده که علی‌رغم نقش برجسته بازارچه‌های مرزی در توسعه مبادلات منطقه‌ای، تراز بازرگانی آن‌ها در منطقه مورد مطالعه شمال و شمال غرب منفی بوده و غالباً فعالیت وارداتی دارند و از طرفی مقررات، نظام مدیریتی در بازارچه‌ها چندان جدی نبوده است و نیازمند یک روش مطلوب مدیریتی می‌باشد.

- کماسی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با هدف بررسی احساسی امنیت در شهر مرزی پاره جهت فراهم شدن زمینه‌های توسعه همه جانبه در افق ۱۴۰۴، نتایج پژوهش بیانگر آن است که شهر پاره به عنوان نمونه شهرهای مرزی استان کرمانشاه در شاخص امنیت مالی و امنیت فکری دارای وضعیت مطلوب و در شاخص امنیت جانی و امنیت جمعی دارای وضعیت نامطلوب بوده است.

- یو^۱ و همکاران (۲۰۲۰)، در پژوهش خود به مطالعه مبادلات مرزی و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی پرداختند. آنها با استفاده از روش متاآنالیز و تکنیک میانگین ارزش و معادله رگرسیون متا رگرسیون، ابتدا شهرهای مؤثر مرزی را شناسایی و سپس به اولویت‌بندی هر یک و تأثیر آنها بر توسعه اقتصادی پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد که شهرهای مرزی و مبادلات آنها می‌تواند تأثیر مثبتی بر روی توسعه اقتصادی داشته باشد.

- صحنه و پارسایی^۲ (۲۰۱۸)، اثرات اقتصادی بازارهای مرزی بر توسعه مناطق را مورد تحلیل و بررسی قرار دادند. روش آنها توصیفی-تحلیلی و جامعه آماری آنها ۷ روستای مرزی بود. یافته‌های پژوهش آنها نشان داد که توسعه بازارهای مرزی منجر به بهبود شاخص‌های اقتصادی در مناطق روستایی خواهد شد و بازارهای مرزی تأثیرات مهمی هم بر اقتصاد و فرهنگ ساکنان روستایی داشته و تنها مؤلفه‌ای که نشان از اهمیت ناچیزی دارد، تأثیر بازارهای مرزی در

^۱. Yu

^۲. Sahne & Parsaei

کاهش افراد بیکار در جامعه است که این به دلیل پایین آمدن بازار در طی سالهای اخیر و نبود مناطق آزاد است.

گافنی^۱ و همکاران (۲۰۱۶)، در مطالعه خود به بررسی بازارهای مرزی و نقش آنها بر اقتصاد پرداختند. مطالعه موردی آنها چند شهر مرزی در ایالات آمریکا بود که با استفاده از روش‌های آماری لازم، به این نتیجه رسیدند که توسعه مبادلات مرزی می‌تواند بر رونق اقتصادی منطقه تأثیرگذار باشد.

مبانی و چارچوب نظری

حفظ امنیت مرزها از اهمیت ویژه‌ای در همه‌ی کشورها برخوردار است. این امر در استان کرمانشاه با مرز طولانی با کشور عراق نقش پر رنگ‌تری دارد. در این میان شهرستان قصرشیرین با بیش از ۱۸۰ کیلومتر مرز مشترک با عراق و دو بازارچه مرزی رسمی فعال پرویزخان و مرز رسمی خسروی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در دهه‌های اخیر در تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی به مناطق مرزی و تأثیرات مرزی توجه بسیاری شده است. این رغبت و علاقه وافر به مناطق مرزی از این نشأت گرفته است که این مناطق جغرافیایی ویژه ممکن است موجب ایجاد سازگاری همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها گردند. به طوری که ضمن رفع نیاز مرزنشینان از طریق مبادلات مرزی، این گونه مبادلات به توسعه همکارهای متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه را به همراه می‌آورد (سلیمان، بیجاری و ابطحی نیا، ۱۳۸۹: ۲۵۱). برخی مناطق مرزنشین از گذشته به لحاظ ناتوانی‌های طبیعی، خصوصیات اجتماعی و قرابت‌های قومی با مردم مرزنشین آن سوی مرزها، پیوسته انگیزه ساز بسیاری از حرکات غیر قانونی و مبادلات ناخواسته، بوده است. اثرات منفی این مبادلات بر پیکر امور اقتصادی بازرگانی کشور، آشفتگی و ناامنی ساختاری و عدم ثبات جمعیتی مناطق مرزنشین بر کسی پوشیده نیست. وجود چنین تفاوت‌ها و عدم تعادل‌های منطقه ای تأثیرات عمده‌ای در روند توسعه در مناطق مرزی بر جای گذاشته است (رازینی و باستانی، ۱۳۸۱: ۱۲).

اقتصاد شهری مطالعه‌ی اقتصاد نواحی شهری است. این اقتصاد مبتنی بر ارتباط مکرر میان مردم و فعالیت‌های اقتصادی است و تراکم زیاد جمعیت این ارتباط را تسهیل می‌کند (مک دونالد، ۱۳۹۳: ۱۷).

¹ Gaffney

مرز:

خطوط مرزی، خطوط اعتباری و قراردادی‌اند که به منظور تحدید حدود یک واحد سیاسی بر روی زمین مشخص می‌شوند. بنابراین مرزها از بحث‌های اصلی و مهم جغرافیای سیاسی به شمار می‌روند. چنانچه منظور از واحد سیاسی حکومت باشد، خطوطی که سرزمین یک حکومت را از حکومت همسایه جدا می‌کند، به مرزهای بین‌المللی معروف‌اند (میرحیدر و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۱۳).

مبادلات مرزی:

مبادله مرزی عبارت است از خرید و فروش کالا توسط ساکنان مناطق مرزی و تعاونی‌های مرزنشین دارای مجوز، پبله‌وران، بازارچه‌های مرزی، ملوانان، خدمه و کارکنان شناورهای دارای حداکثر ۵۰۰ تن ظرفیت در حجم و نوع مشخص و در سقف تعیین شده وزارت بازرگانی^۱.

اقتصاد شهری:

اقتصاد شهری یکی از رشته‌های اقتصاد است که در آن متخصصان سعی می‌کنند با استفاده از ابزارهای اقتصادی، مسائل و مشکلات یک منطقه شهری را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهند (قاسمی نیا و احمدی، ۱۳۹۴). در اقتصاد شهری سعی می‌شود که مسائل مربوط به تخصیص عوامل تولید و توزیع درآمد در داخل و بین مناطق شهری، به طور علمی توضیح داده شود. به عبارت دیگر، چگونگی تولید و توزیع کالاها و خدمات نه فقط در داخل یک شهر، بلکه بین شهرها بررسی می‌شوند (عابدین در کوش، ۱۳۹۳: ۳).

● ماهیت و تعریف بازارچه‌های مرزی
بازارچه مرزی، محوطه‌ای است محصور، واقع در نقطه صفر مرزی و در جوار گمرک‌ها که به انجام تشریفات ترخیص کالا در مکان‌هایی که طبق تفاهم نامه‌های منعقد شده بین دو کشور همجوار تعیین شده است، مجاز می‌شود (میرزایی و عبده زاده، ۱۳۹۳). طبیعت منزوی و غیر حاصل خیز مناطق مرزی به خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی ایران، پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌های وقت بوده است. ناتوانی‌های بالقوه در تولید، فقدان اشتغال، نازل بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه، عمده‌ترین مشخصه اقتصادی اجتماعی این مناطق است که زمینه را برای تخلیه این مناطق فراهم می‌آورد. با این وجود برای ایجاد امنیت در

۱. قانون ساماندهی مبادلات مرزی، مجلس شورای اسلامی، مصوب ۶ مهر ۱۳۸۴.

۸۷۵۵ کیلومتر از مرزهای ایران با کشورهای همجوار، حضور مردم در مناطق مرزی ضروری است. از آنجا که حفاظت از مرزهای کشور از مسائل مهم حکومت است، دولت‌های یکصدساله اخیر حاکم بر کشورمان سیاست‌های متعددی را برای جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان اتخاذ نموده‌اند. این سیاست‌ها عمدتاً به منظور کاهش بحران بیکاری، فقر، مفاسد گوناگون اجتماعی، ایجاد اشتغال، برقراری عدالت اجتماعی، کاهش انگیزه‌های مهاجرت و... بوده است که این موارد زمینه ساز ایجاد بازارچه‌های مرزی در کشور گردید (حمزه پور، فخری، ۱۳۹۶).

• اهداف و کارکردهای بازارچه‌های مرزی

ایجاد اشتغال در مناطق مرزی، گردش نقدینگی، جریان داد و ستد تجاری، تأمین امنیت اقتصادی، ایجاد امنیت سیاسی مرزهای زمینی، ایجاد امنیت اجتماعی، افزایش تولید، افزایش سرمایه‌گذاری محلی و خارجی؛ از جمله مهمترین اهداف و کارکردهایی هستند که بازارچه‌های مرزی حول آنها شکل گرفته‌اند (حمزه پور، فخری، ۱۳۹۶). ایجاد بازارچه‌های مرزی به عنوان یکی از گزینه‌های جایگزین کشاورزی است. تصور بر این است که بازارچه‌های مرزی تأثیر مثبتی بر رشد اشتغال، افزایش درآمد، کاهش مهاجرت‌ها و افزایش امکانات و تسهیلات رفاهی در روستاهای مرزی داشته است (میرزایی و عبده زاده، ۱۳۹۳).

محدوده مورد مطالعه:

شهر قصرشیرین در ۱۶۶ کیلومتری غرب شهر کرمانشاه واقع شده است. این شهر بین طول جغرافیایی ۴۵ درجه و ۳۵ دقیقه شرقی و عرض ۳۴ درجه و ۳۱ دقیقه شمالی قرار دارد که ارتفاع آن از سطح دریا ۳۳۳ متر می‌باشد. بر پایه سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵ جمعیت آن ۱۸۰۴۷۳ نفر (۵۰۴۷۳ خانوار) بوده است. شهرستان قصرشیرین با داشتن مرزی به طول حدود ۱۸۰ کیلومتر و دارا بودن دو مرز رسمی پرویزخان که در ارتباط با اقلیم کردستان عراق و مرز رسمی و تاریخی خسروی در ارتباط با دولت مرکزی عراق می‌باشد که همین امر این شهر را با دیگر شهرهای هم مرز با عراق متمایز می‌نماید و یک مزیت نسبت به دیگر نقاط برای این شهر ایجاد می‌نماید. آب و هوای منطقه جنوب قصرشیرین بیابانی گرم، مرکز و شمال آن آب و هوای خشک و نیمه معتدل دارد. و دارای دو بخش مرکزی و سومار است.

نقشه ۱: نقشه استان کرمانشاه و موقعیت قصرشیرین؛ منبع: مرکز آمار ایران

روش پژوهش و پیشینه تحقیق

تحقیق حاضر در چند فاز اجرا شده. در فاز نخست با مطالعه کتب، مقالات و دیگر پایگاه‌های داده در قالب روش کتابخانه‌ای؛ مبانی نظری متغیرها و همچنین پیشینه پژوهش بررسی گردید. سپس در فاز دوم به پشتوانه مبانی نظری و استفاده از پرسشنامه‌ای در مقیاس لیکرت و توزیع آن بین خبرگان در قالب مطالعه میدانی، اطلاعات جمع‌آوری شده و در گام سوم با استفاده از ماتریس سوات، نقاط ضعف، قوتها، فرصتها و تهدیدات در خصوص مبادلات مرزی در شهرستان قصرشیرین، تعیین می‌گردند. بر اساس ماتریس سوات، تدوین استراتژیها صورت گرفته و سپس استراتژیها با استفاده از ماتریس QSPM اولویت‌بندی می‌شوند. تحلیل سوات در دو مرحله کیفی و کمی انجام شده و نتایج آن تعیین کننده برتری تهدیدات بر فرصتها یا برعکس و همچنین برتری ضعفها بر قوتها یا برعکس آن می‌باشد.

- تدوین راهبردها

در بخش تدوین راهبردها تمامی ۴ بخش ضعفها، قوتها، فرصتها و تهدیدات در برابر یکدیگر قرار گرفته و از ترکیب آنها استراتژیهای مختلف شکل می‌گیرد به عنوان مثال ترکیب فرصتها و قوتها منجر به استراتژیهای تهاجمی و ترکیب ضعفها و فرصتها به استراتژیهای محافظه کارانه مبدل می‌شوند. استراتژیهای رقابتی شامل ترکیب تهدیدات و قوتها بوده و استراتژیهای تدافعی شامل ترکیب تهدیدات و ضعفها می‌باشند. در جدول ۱ استراتژیهای کلی ارائه می‌شود.

جدول ۱: چهار نوع استراتژی تدوین شده در خصوص مبادلات مرزی شهرستان قصرشیرین

استراتژیهای تهاجمی SO	استراتژیهای محافظه کارانه WO	استراتژیهای رقابتی ST	استراتژیهای تدافعی WT
استفاده از ضعف فعالیتهای تولیدی در کشور عراق برای توسعه اشتغال در منطقه	استفاده از وضعیت ضعیف فعالیتهای واحدهای تولیدی برای بهبود صنایع تولیدی شهرستان	بهره گیری از سرمایه گذاری نسبتاً خوب در زیرساختهای شهری در جهت بازسازی بهتر مناطق جنگ زده و مشکلات زیرساختی	تلاش در جهت جلوگیری از مهاجرت اهالی مرز نشین با بهبود امکانات ضعیف آموزشی، بهداشتی، درمانی و تفریحی
بهره گیری از شهرکهای صنعتی برای جذب سرمایه	استفاده از شهرکهای صنعتی و مشترک مرزی برای توسعه صنایع تولیدی شهرستان	استفاده از فرصتهای جدید شغلی به منظور پیشگیری از مهاجرت اهالی مرز نشین و رفع فقر و محرومیت مردم	بهبود صنایع تولیدی شهرستان در جهت رفع فقر و محرومیت مردم و مهاجرت
استفاده از بازارچههای مرزی شهرستان در جهت رفع نیازهای کالایی بالای مردم منطقه	استفاده از فرصت بهبود قاچاق در منطقه برای افزایش تولیدات معدنی و معادن و مبارزه با فقر اقتصادی مردم	استفاده از مناطق ویژه اقتصادی و اتاقهای بازرگانی در جهت رفع فقر و محرومیت مردم	بهبود سیاست گذاری در مورد مقررات بازارچههای مرزی شهرستان در جهت رفع مقررات گمرکی نامناسب
استفاده از ارتباطات مناسب با کشور عراق در جهت دسترسی به بازار بکر این کشور	بهبود وضعیت نامناسب توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی با توجه به فرصت نیاز کالایی بالای مردم منطقه	استفاده از ارتباطات مناسب با کشور عراق در راستای مبارزه با بایکوت سیاسی و اقتصادی	بهره برداری مناسب از تاسیسات عظیم نفتی نفت شهر در جهت مبارزه با فقر و محرومیت مردم
افزایش میزان تولید با بهبود وضعیت قاچاق در منطقه	جذب سرمایه گذاری بخش خصوصی با توجه به فرصت دسترسی به بازارهای مصرف داخلی و خارجی و وضعیت صادرات و واردات از مرزهای قصرشیرین	استفاده از سطح تحصیلات نسبتاً خوب افراد فعال در منطقه در جهت حوزههای نظارت شهرستان	توسعه صنایع تولیدی و معدنی و همچنین تبدیلی و کشاورزی در جهت مقابله با بایکوت سیاسی اقتصادی کشور
بهره گیری از ترکیب ثبات سیاسی و مناسبات سیاسی و تجاری با عراق و مزیت ضریب امنیت بالای منطقه شهرستان قصرشیرین	با توجه به بکر بودن بازار عراق، تلاش در جهت توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی و همچنین توسعه صنایع تولیدی و معدنی و صادرات به این کشور	استفاده از بازارهای محلی و پيله وری در شهرستان قصرشیرین در جهت مقابله با فقر و محرومیت مردم و مهاجرت اهالی مرز نشین	جذب سرمایه گذاری بخش خصوصی به منظور بازسازی مناطق جنگ زده و مشکلات زیر ساختی آن
استفاده از اتاقهای بازرگانی برای رفع نیازهای کالایی	بهره برداری از میادین مشترک نفتی و به واسطه آن	استفاده از منطقه ویژه اقتصادی با قابلیت ارتقا	رفع محدودیتهای ساخت و ساز و کاوش آثار تاریخی با

بالای مردم منطقه	جذب بیشتر سرمایه به منطقه	به منطقه آزاد تجاری و صنعتی در جهت مقابله با تعرفه‌های گمرکی بالا و مقررات گمرکی نامناسب	رفع مشکلات حوزه‌های نظارت و همچنین تشریفات اداری پیچیده
بهره‌گیری از ترکیب وجود منطقه ویژه اقتصادی با قابلیت ارتقا به مناطق آزاد تجاری و صنعتی و دسترسی به بازارهای مصرف داخلی و خارجی از طرف شهرستان	بهبود امکانات بهداشتی و آموزشی با توجه به وجود شهرکهای صنعتی و مشترک مرزی و همچنین مجتمع بزرگ پرورش ماهی گرمابی	استفاده از شدت بالای انرژی خورشیدی با توجه به قرار گیری بخش عمده اراضی شهرستان در حوضه مناطق گرمسیری	
استفاده از استعداد بالای کشاورزی منطقه و شهرکهای گلخانه‌ای و سایر واحدهای صنعتی منطقه	بهبود سیاست گذاری در مورد مقررات بازارچه‌های مرزی بر اساس موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی شهرستان قصرشیرین		
بهره برداری از میداين مشترک نفتی با توجه به ارتباطات مناسب با کشور عراق	توسعه فعالیتهای گردشگری ورزشی، امکانات رفاهی، تفریحی و فرهنگی با توجه به امکان تردد تجار عراقی به این سوی مرز و شهرستان قصرشیرین		
استفاده از دو مرز پایانه و گمرک پرویز خان و خسروی با توجه به کیفیت نسبتاً خوب جاده‌های ارتباطی و توسعه تجاری	استفاده از امکان دسترسی به گاز برای مصرف صنایع در راستای بهبود شبکه گازرسانی در بخشهای نفت شهر و سومار و روستاهای قصرشیرین		

(منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۲: تحلیل کمی عوامل داخلی

نماد	نقاط قوت	ضریب اهمیت	رتبه	امتیاز نهایی
s1	وضعیت اشتغال و فرصتهای شغلی جدید	0.0488	2.000	0.0976
s2	هزینه حمل و نقل پائین و تأثیر آن بر مبادلات مرزی	0.0488	2.000	0.0976

0.0976	2.000	0.0488	سرمایه گذاری نسبتاً خوب در زیرساختهای شهری	s3
0.2195	3.000	0.0732	نگرش مثبت به بازارچه‌های مرزی شهرستان	s4
0.2195	3.000	0.0732	وضعیت نسبتاً مناسب بازارچه‌های مرزی	s5
0.2195	3.000	0.0732	وجود منطقه ویژه اقتصادی با قابلیت ارتقا به منطقه آزاد تجاری - صنعتی	s6
0.2195	3.000	0.0732	وضعیت نسبتاً خوب اتاق بازرگانی در شهرستان قصرشیرین	s7
0.2195	3.000	0.0732	وضعیت خوب بازارهای فروش محلی و پیله وری در شهرستان قصرشیرین	s8
0.2195	3.000	0.0732	ضریب امنیتی بالای منطقه شهرستان قصرشیرین	s9
0.2195	3.000	0.0732	کیفیت نسبتاً خوب جاده‌های ارتباطی در منطقه شهرستان قصرشیرین	s10
0.0244	1.000	0.0244	وضعیت بسترهای مناسب تکنولوژیکی و ارتباطی در مناطق مرزی	s11
0.0976	2.000	0.0488	برخوردار از شدت بالای انرژی خورشیدی (ساعات آفتابی طولانی) به عنوان یک مزیت مرتبط با زیرساخت انرژی در شهرستان و منطقه	s12
0.2195	3.000	0.0732	وجود ۱۵ هتل و زائر سرا با ظرفیت مناسب در شهرستان	s13
0.2195	3.000	0.0732	وضعیت مناسب برقراری ارتباط با کشور عراق از طریق شهرستان قصرشیرین	s14
0.0976	2.000	0.0488	سطح تحصيلات نسبتاً خوب افراد فعال در مبادلات مرزی	s15
0.2195	3.000	0.0732	استعداد کشاورزی بالای منطقه	s16
	41.000	1	جمع کل	
			نقاط ضعف	
0.0503	1.0000	0.0503	وضع ضعیف اقتصادی اهالی منطقه	w1
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت ضعیف صنایع تولیدی شهرستان قصرشیرین	w2
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت بد تولیدات معدنی شهرستان قصرشیرین	w3
0.0503	1.0000	0.0503	عدم بهره برداری مناسب از معادن غنی گچ و قیر طبیعی	w4
0.0503	1.0000	0.0503	عدم بهره برداری از تاسیسات عظیم نفتی نفت شهر در توسعه شهرستان قصرشیرین	w5
0.1814	1.9000	0.0955	سرمایه گذاری ناچیز بخش خصوصی در شهرستان قصرشیرین و نواحی تابعه آن	w6
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت نامناسب توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی	w7

0.2010	2.0000	0.1005	امکانات ضعیف آموزشی شهرستان قصر شیرین	W8
0.0503	1.0000	0.0503	امکانات بهداشتی و درمانی ضعیف شهرستان قصر شیرین	W9
0.0503	1.0000	0.0503	تاسیسات و امکانات رفاهی، تفریحی و فرهنگی و ورزشی ناکافی	W10
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت کاوش آثار تاریخی و محدودیتهای ساخت و ساز	W11
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت نامناسب شبکه گازرسانی در بخشهای نفت شهر و و سومار و روستاهای شهرستان قصر شیرین	W12
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت بد ارتباطات تلفن همراه در مسیر قصر شیرین به نفت شهر و سومار و سایر نواحی تابعه شهرستان	W13
0.2010	2.0000	0.1005	وضعیت توسعه ناکافی فعالیت گردشگری ورزشی	W14
0.0503	1.0000	0.0503	وضعیت توسعه توریسم سلامت	W15
0.2010	2.0000	0.1005	وضعیت سیاست گذاری در مورد مقررات بازارچه های مرزی شهرستان قصر شیرین	W16
	19.9	1.0000		
1.3199				

(منبع: یافته های پژوهش)

همان گونه که از جدول ۲ مشخص است امتیاز نهایی ماتریس عوامل داخلی برابر با ۱,۳۱ می باشد و با توجه به اینکه این مقدار در بازه بین ۱ و ۲,۵ قرار دارد لذا می توان گفت که ضعفها بر قوتها چیرگی دارند و این امر در تعیین استراتژی نهایی تأثیرگذار خواهد بود.

جدول ۳: تحلیل کمی عوامل خارجی

نماد	فرصتها	ضریب اهمیت	رتبه	امتیاز نهایی
O1	وضعیت ضعیف فعالیت واحدهای تولیدی در عراق	0.0297	3	0.0891
O2	وجود دو شهرک صنعتی قصر شیرین و مشترک مرزی در شهرستان قصر شیرین	0.0198	2	0.0396
O3	مجتمع بزرگ پرورش ماهی گرمابی	0.0297	3	0.0891
O4	امکان دسترسی به گاز برای مصرف صنایع و صدور آن به کشور عراق	0.0396	4	0.1584
O5	وجود شهرکهای گلخانه ای و امکان توسعه آنها با توجه به شرایط آب و هوایی منطقه	0.0297	3	0.0891

0.0396	2	0.0198	بهره برداری از میادین مشترک نفتی	O6
0.0891	3	0.0297	نیازهای کالایی بالای مردم منطقه	O7
0.1584	4	0.0396	بهبود وضعیت قاچاق در منطقه نسبت به گذشته	O8
0.0891	3	0.0297	امکان تردد تجار عراقی به این سوی مرز و شهرستان قصرشیرین	O9
0.0891	3	0.0297	بکر بودن بازار عراق	O10
0.0396	2	0.0198	دسترسی به بازارهای مصرف داخلی و خارجی از طرف شهرستان و مناطق تابعه آن	O11
0.0396	2	0.0198	وضعیت صادرات و واردات از مرزهای قصرشیرین	O12
0.0891	3	0.0297	وجود دو مرز پایانه و گمرک پرویزخان و خسروی با کشور عراق و اقلیم کردستان	O13
0.1584	4	0.0396	ساماندهی واردات و صادرات مجاز از عراق	O14
0.0891	3	0.0297	مناسبات سیاسی و تجاری با عراق	O15
0.1584	4	0.0396	تلاش سیاسی گسترده جهت گسترش روابط سیاسی و اقتصادی با عراق	O16
0.0891	3	0.0297	موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی شهرستان قصرشیرین و منطقه تابعه	O17
0.0891	3	0.0297	ثبات سیاسی عراق	O18
0.0891	3	0.0297	حاکمیت نهادهای سیاسی و تاکید آنها در اولویت دادن به مسائل سیاسی	O19
0.1584	4	0.0396	قرار گرفتن در کریدور ارتباطی شرق به غرب یا بزرگراه کربلا	O20
0.1584	4	0.0396	وجود سدهای تنگ حمام، شرفشاه و زاگرس و ساختمان شبکه آبیاری و زهکشی	O21
0.1584	4	0.0396	وجود جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی و طبیعی در شهرستان قصرشیرین	O22
0.0891	3	0.0297	وجود بزرگترین پایانه مسافری زمینی خسروی با ظرفیت روزانه ۱۰ هزار نفر ورود و خروج	O23
0.0891	3	0.0297	وجود پایانه مسافری و تجاری پرویز خان	O24
0.0891	3	0.0297	وجود دو مرکز آموزش عالی ازاد و پیام نور و امکان تبدیل آنها به دانشگاه برون مرزی	O25

0.0891	3	0.0297	وضعیت تکمیل بزرگراه کربلا	O26
0.1584	4	0.0396	سطح بالای استعدادهای محلی در شهرستان قصرشیرین	O27
0.0891	3	0.0297	اشتراکات نژادی زبانی و مذهبی با مردم عراق	O28
0.0891	3	0.0297	میزان تشابه الگوی مصرفی کردهای عراقی و ایرانی	O29
0.0891	3	0.0297	وجود دو کارخانه اجریزی در حوالی شهرستان قصرشیرین	O30
0.1584	4	0.0396	وجود مجتمع کشت و صنعت پیون بیستون پارس و تأثیر آن در تولیدات کشاورزی شهرستان	O31
0.0891	3	0.0297	وجود نخلستان در قصرشیرین	O32
3.2772	101		جمع کل	
0.1250	2	0.0625	وضعیت بایکوت سیاسی اقتصادی ایران	T1
0.1250	2	0.0625	میزان بالای آسیب پذیری از جنگ	T2
0.1250	2	0.0625	بازسازی مناطق جنگ زده و مشکلات زیر ساختی در شهرستان قصرشیرین	T3
0.0313	1	0.0313	عدم گسترش گردشگری با ساماندهی بناهای تاریخی	T4
0.1250	2	0.0625	عدم تفکیک ترافیک ترانزیتی از ترافیک محلی	T5
0.1250	2	0.0625	مهاجرت اهالی مرزنشین	T6
0.2813	3	0.0938	فقر و محرومیت مردم	T7
0.1250	2	0.0625	ابهام در نقش و دامنه اختیارات حوزه‌های نظارت شهرستان قصرشیرین	T8
0.1250	2	0.0625	مقررات گمرکی نامناسب	T9
0.1250	2	0.0625	تعرفه‌های گمرکی بالا	T10
0.2813	3	0.0938	تشریفات اداری پیچیده در فرایند واردات و صادرات	T11
0.1250	2	0.0625	سیاستهای دولت در ارتباط با الحاق به wto	T12

0.2813	3	0.0938	قرارگیری بخش عمده اراضی شهرستان قصرشیرین در حوضه مناطق گرمسیری	T13
0.1250	2	0.0625	بازتابهای زیست محیطی - اکولوژیک بازارچه مرزی	T14
0.1250	2	0.0625	مشکلات ریزگردها و آثار ناشی از آن	T15
2.2500	32			
1.0272				

(منبع: یافته‌های پژوهش)

با توجه به کسب امتیاز ۱,۰۲ که تقریباً نزدیک به ۱ بوده و بین ۱ و ۲,۵ قرار دارد در این بخش نیز می‌توان گفت که تهدیدات بر فرصتها چیرگی داشته و لذا با توجه به بخش قبلی که ضعفها بر قوتها چیرگی داشتند استراتژی مناسب استراتژی تدافعی خواهد بود که امتیازات کسب شده باعث گردیده که ربع استراتژی مورد نظر استراتژی تدافعی که ترکیبی از ضعفها و تهدیدات می‌باشد انتخاب شود. در بخش بعدی تدوین استراتژیها به طور کلی صورت گرفته و استراتژیهای تدافعی از بین آنها انتخاب می‌گردد. بر اساس ماتریس qspm فوق امتیازات هر یک از استراتژیها به شرح ذیل بدست آمد. لازم به ذکر است با توجه به قرار گرفتن استراتژیها در ربع استراتژیهای تدافعی ، لذا صرفاً ۷ استراتژی تدافعی مورد امتیاز دهی و رتبه بندی قرار می‌گیرد.

جدول ۴: تعیین امتیاز استراتژیها با استفاده از روش qspm

رتیف	عنوان استراتژی	امتیاز حاصل از روش qspm
۱	تلاش در جهت جلوگیری از مهاجرت اهالی مرز نشین با بهبود امکانات ضعیف آموزشی، بهداشتی، درمانی و تفریحی	۲۵,۴۲
۲	بهبود صنایع تولیدی شهرستان در جهت رفع فقر و محرومیت مردم و مهاجرت	۲۴,۰۸
۳	بهبود سیاست گذاری در مورد مقررات بازارچه‌های مرزی شهرستان در جهت رفع مقررات گمرکی نامناسب	۲۳,۹۵
۴	بهره برداری مناسب از تاسیسات عظیم نفتی نفت شهر در جهت مبارزه با فقر و محرومیت مردم	۲۵,۱۵
۵	توسعه صنایع تولیدی و معدنی و همچنین تبدیلی و کشاورزی در جهت مقابله با بایکوت سیاسی اقتصادی کشور	۲۴,۳۱
۶	جذب سرمایه گذاری بخش خصوصی به منظور بازسازی مناطق جنگ زده و مشکلات زیر ساختی آن	۲۲,۶۸
۷	رفع محدودیتهای ساخت و ساز و کاوش آثار تاریخی با رفع مشکلات حوزه‌های نظارت و همچنین تشریفات اداری پیچیده	۲۴,۲۸

(منبع: یافته‌های پژوهش)

مبادلات مرزی و نقش آن در اقتصاد شهرهای مرزی با نمونه موردی قصرشیرین با استفاده از تحلیل سوات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ابتدا با استفاده از پرسشنامه طراحی شده، نقاط قوت، ضعف، تهدیدات و فرصتهای موجود در مبادلات مرزی شهرستان قصرشیرین استخراج شد که البته در مرحله اول بخش کیفی و سپس در ادامه تحلیل کمی آن صورت گرفت. نتایج حاصل از تحلیل کمی نشان داد که ضعفها بر قوتها و همچنین تهدیدات بر فرصتها چیرگی دارند. لذا بر این اساس می‌توان گفت که استراتژیهای مورد نظر می‌بایست در ربع استراتژیهای تدافعی قرار گیرند. پس از تدوین استراتژیها نوبت به اولویت‌بندی آنها می‌رسید که این کار با استفاده از ماتریس qspm صورت گرفت. رتبه‌بندی نشانگر تعیین بهترین و مهمترین استراتژیها از نوع تدافعی بود که در جدول نهایی ارائه گردید. مهمترین استراتژیها در خصوص مبادلات مرزی و نقش آن در اقتصاد شهرستان قصرشیرین می‌تواند تلاش در جهت جلوگیری از مهاجرت اهالی مرز نشین با بهبود امکانات ضعیف آموزشی، بهداشتی، درمانی و تفریحی باشد. پس از آن بهره‌برداری مناسب از تأسیسات عظیم نفتی شهر در جهت مبارزه با فقر و محرومیت مردم قرار دارد. در رتبه سوم بهبود صنایع تولیدی شهرستان در جهت رفع فقر و محرومیت مردم و مهاجرت قرار دارد. سایر استراتژیها در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرد.

تبیین نتایج

یافته‌های حاصل از تحلیل سوات و تدوین استراتژیها گویای این نکته می‌باشد که شرایط در خصوص مبادلات مرزی در شهرستان قصرشیرین چندان در وضعیت مناسبی قرار ندارد. نتایج تحلیل سوات از دو جنبه قابل بررسی می‌باشد. در صورتی که امتیاز حاصل از تحلیل سوات در خصوص عوامل داخلی کمتر از آستانه مشخصی باشد نشانگر برتری ضعفها بر قوتها می‌باشد که این امر به طور طبیعی نشانگر ضعف سیستم مورد بررسی می‌باشد. لذا بر این اساس نمی‌توان استراتژیهای تهاجمی یا قدرتمندی را تدوین کرد لذا باید ابتدا ضعفها را برطرف کرده و سپس به دنبال تقویت قوتها باشیم. این موضوع در خصوص ماتریس عوامل خارجی یعنی تهدیدات و فرصتها نیز مصداق دارد. چنانچه که امتیاز عوامل خارجی از آستانه مشخصی کمتر باشد نشانگر برتری تهدیدات بر فرصتها می‌باشد. در خصوص مورد مطالعه مورد بررسی در تحقیق حاضر، یعنی مبادلات مرزی در شهرستان قصرشیرین نیز چنین اتفاقی افتاده است. در اینجا ما شاهد برتری ضعفها بر قوتها و تهدیدات و فرصتها می‌باشیم که این امر منجر به تدوین استراتژی در منفعلانه ترین حالت ممکن یعنی تدوین استراتژی از نوع تدافعی می‌باشد.

- بر این اساس ۷ استراتژی در بخش تدافعی بر اساس ترکیب ضعفها و تهدیدات تدوین گردید که مشتمل بر موارد ذیل می‌باشد:
- ۱- تلاش در جهت جلوگیری از مهاجرت اهالی مرزی نشین با بهبود امکانات ضعیف آموزشی، بهداشتی، درمانی و تفریحی
  - ۲- بهره‌برداری مناسب از تأسیسات عظیم نفتی نفت شهر در جهت مبارزه با فقر و محرومیت مردم
  - ۳- بهبود صنایع تولیدی شهرستان در جهت رفع فقر و محرومیت مردم و مهاجرت
  - ۴- رفع محدودیتهای ساخت و ساز و کاوش آثار تاریخی با رفت مشکلات حوزه‌های نظارت و همچنین تشریفات اداری پیچیده
  - ۵- بهبود سیاستگذاری در مورد مقررات بازارچه‌های مرزی شهرستان در جهت رفع مقررات گمرکی نامناسب
  - ۶- توسعه صنایع تولیدی و معدنی و همچنین تبدیلی و کشاورزی در جهت مقابله با بایکوت سیاسی اقتصادی کشور
  - ۷- جذب سرمایه گذاری بخش خصوصی به منظور بازسازی مناطق جنگ زده و مشکلات زیر ساختی آن

منابع و مآخذ:

- ۱- بیگی، ک، امیری، و. (۱۳۹۶). بررسی نقش و میزان تأثیر بازارچه‌های مرزی در بهبود وضعیت اجتماعی ساکنان منطقه مرزی (مورد مطالعه: بازارچه مرزی پرویزخان استان کرمانشاه)، کنفرانس بین المللی چالشها و راهکارهای مدیریت و توسعه اقتصادی، امارات-دبی، پژوهشکده مدیریت و توسعه پژوهشگاه فرهنگ و هنر.
  - ۲- رازینی، ع. باستانی، ع. (۱۳۸۲). بررسی نقش و عملکرد بازارچه‌های مرزی در اقتصاد ایران (ویرایش دوم)، معاونت برنامه‌ریزی، بررسی‌های اقتصادی وزارت بازرگانی.
  - ۳- فال سلیمان، م، بیجاری، ع، ابطحی نیا، آ. ۱۳۸۹، نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی: نمونه موردی استان خراسان جنوبی، مجموعه مقالات همایش ملی پایانه‌ها و بازارچه‌های مرزی، فرصت‌ها و چالش‌ها، دانشگاه ایلام
  - ۴- قاسم پور، ل. (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل کارکرد شهر مرزی در راستای تبدیل شدن به منطقه آزاد، کنفرانس عمران، معماری و شهرسازی کشورهای جهان اسلام، تبریز، دانشگاه تبریز - دانشگاه شهید مدنی آذربایجان - دانشگاه علمی کاربردی شهرداری تبریز.
  - ۵- کماسی، ح؛ زمانی، ص. (۱۳۹۵). امنیت در شهرهای مرزی، زمینه ساز توسعه همه جانبه در افق چشم انداز ۱۴۰۴ مطالعه موردی: شهر مرزی پاوه، نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت، تهران، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
  - ۶- کمالیان، ا، مرادی، س، رحمانی، س. ۱۳۹۱، تحلیل استراتژیک و تدوین استراتژیهای توسعه بازارچه‌های مرزی با استفاده از مدل SWOT مطالعه موردی بازارچه مرزی استان کرمانشاه، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالشها و رهیافتها، زاهدان، دانشگاه سیستان و بلوچستان،
  - ۷- مک دونالد، جان اف؛ حسن زاده، ع. (۱۳۹۳). اقتصاد شهری و اقتصاد املاک و مستغلات نظریه و سیاستگذاری، مترجم: شاهچرا، مهشید؛ فرهنگ، شکوفه، نشر شهرت‌تهران.
  - ۸- میرزایی، ح، عبده زاده، س. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر بازارچه‌های مرزی بر کیفیت زندگی روستاییان مرزنشین؛ مورد مطالعه: بازارچه‌های مرزی و روستاهای شهرستان مریوان، توسعه روستایی، دوره ۶، شماره ۲، صص ۲۷۸-۲۵۵.
  - ۹- نسیمی پور، ف، ۱۳۹۹، شماره ۷۸۰ روزنامه نقد حال.
- 10- Gaffney, N., Karst, R., & Clampit, J. (2016). Emerging market MNE cross-border acquisition equity participation: The role of economic and knowledge distance. *International Business Review*, 25(1), 267-275.

- 11- Sahneh, B., & Mousavi Parsaie, S. M. (2018). An Analysis of the Economic and Physical Effects of Border Markets on the Development of Rural Areas (Case Study: Incheh Borun Border Market). *Journal of Research and Rural Planning*, 7(3), 123-139.
- 10- Yu, C., Cheng, R., Zhang, C., & Wang, H. (2020). Economic Development, Institutional Quality, and the Scale Effect Puzzle of Cross-Border M&As: Evidence from a Meta-Analysis Model. *Emerging Markets Finance and Trade*, 1-28

